

УДК 37.036.5

## ДОМІНАНТНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Сінельнікова Н.О.

Київський університет імені Б.Д. Грінченка

У статті проаналізовано умови формування творчої особистості молодшого школяра, виокремлені різними науковцями, у сучасних реаліях реформування освіти. Визначено значення творчого мислення у процесі формування творчої особистості. Акцентовано увагу на сім'ї та школі як рушійних факторах життєтворчості дитини. Проведений аналіз літературних джерел свідчить про значний вплив середовища на досліджувану проблему.

**Ключові слова:** творчість, творча особистість, творче мислення, умови, інтерактивні методи та форми роботи, молодший школяр.

**Постановка проблеми.** Оновлення освітнього процесу потребує нових умов формування та розвитку творчої особистості. Адже творча людина, володіючи високим рівнем знань, прагне до чогось нового, модерного, оригінального. Вона здатна досягти успіхів у будь-якій сфері, реалізувати себе та бути конкурентоспроможною на ринку праці, для неї творча діяльність є життєвою необхідністю.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що метою освіти є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу...» [4]. Отже, сучасна школа повинна забезпечити освітні результати, які б сприяли розвитку особистості та новітнім вимогам суспільства.

Суттєва роль у формуванні особистості належить соціальним інститутам, це: сім'я, дошкільні навчальні заклади, школи, університети тощо. Оскільки саме молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку багатьох пізнавальних психічних процесів, то цей період є важливим для формування творчої особистості дитини.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Аналіз результатів психолого-педагогічних досліджень з означеної проблеми свідчить, що створення відповідних психолого-педагогічних умов у навчально-виховному процесі сприятиме розкриттю творчих здібностей і можливостей учнів, розвитку і формуванню творчої особистості.

Означена проблема перебуває у центрі уваги багатьох науковців і є предметом їх досліджень. Питання наповнення та удосконалення змісту навчального процесу, визначення умов творчої діяльності вивчали – І.М. Біла, Т.О. Ближнюк, І.І. Демченко, О.С. Зубра, Т.В. Кудрявцев, В.О. Моляко, М.О. Пічкур та ін.

Дослідженню формування та розвитку творчості молодших школярів присвячені праці таких науковців, як Г.Л. Бондаренко, Р.Х. Вайнола, С.М. Вербицька, М.В. Коновальчук, О.М. Матюшкін, О.Я. Митник, І.І. Осадченко та ін.

Провідна роль учителя як творця творчого процесу вивчалася та продовжує цікавити науковців О.В. Волощенко, І.І. Габеркорн, І.А. Зязюна, Л.В. Ізотову, Л.В. Кекух, С.О. Сисо-

єву, М.Д. Нікандрова, О.Я. Савченко, В.О. Сухомлинського та ін.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Немає сумнівів у тому, що в умовах сьогодення питання формування та розвитку творчої особистості є вельми актуальним. Проте варто приділяти більше уваги сучасним дослідженням умов формування творчої особистості, адже глобалізаційні процеси змінюють суспільство, впливають на світогляд та поведінку людини, ставлять перед нею нові вимоги та завдання. Сучасна наука та сфера освіти стають більш прагматичними, спрямовані на потреби роботодавців, виникає потреба у постійному збагаченні та удосконаленні знань, умінь, навичок, компетентностей.

**Мета статті** – теоретично обґрунтувати домінуючі умови формування творчої особистості молодшого школяра.

**Виклад основного матеріалу.** Всебічне дослідження умов формування творчої особистості молодшого школяра є важливим завданням. Це пов'язано з тим, що сучасні школярі звикли виконувати завдання шаблонно, виявляти свою творчість здебільшого на уроках малювання чи трудового навчання. Утім, кожна дитина спроможна виконувати цікаве, запропоноване або вигадане саме для неї завдання, яке не матиме вказівок щодо шляхів його вирішення. Вона знайде безліч різних рішень, головне – надати їй таку можливість.

Творчу особистість визначають як людину, яка має високий рівень знань, уміє відкинути звичайне, шаблонне, для неї потреба у творчості нагальна й невідмінна [12, с. 58].

Для творчої особистості властиві: оригінальність, ініціативність, наполегливість, висока самоорганізація, працездатність, потреба в інтелектуальній праці, високий рівень вимогливості, готовність до ризику, імпульсивність, незалежність суджень, нерівномірність успіхів під час вивчення різних навчальних предметів, почуття гумору, самобутність, пізнавальна «дотошність», несприймання на віру, критичний погляд на такі речі, які вважають «священними», сміливість уявлення та мислення, особливості мотивації: творча особистість знаходить задоволення не стільки у досягненні мети творчості, скільки у самому її процесі [11, с. 125–126].

Аналіз наукових джерел свідчить, що означена тема не достатньо вивчена. Найбільш вдало,

на наш погляд, підійшов до цієї проблеми О. Я. Митник, який у своїх працях наголошує на необхідності побудови навчання як цілісного творчого процесу. Він визначає творчий процес як «процес навчання, у якому домінує у часі навчально-творча діяльність... Це має бути динамічна система, яка охоплює мету, зміст, форми й методи навчання» [8, с. 13]. Результатом навчальної творчості є самовдосконалення та саморозвиток особистості [5].

Інший науковець – В. І. Андреев визначає навчально-творчу діяльність як вид навчальної діяльності, спрямованої на розв'язування навчально-творчих завдань, що здійснюється в умовах опосередкованого та перспективного керівництва з боку вчителя. Результатом цієї діяльності є переважно суб'єктивна новизна продукту [5].

Сучасними засобами розвитку творчості є організація вчителем різноманітних квестів з навчальною метою. Використання інформаційних технологій, відвідування різноманітних виставок, театрів, музеїв, парків, галерей тощо допоможе школяреві розвивати свою уяву, пізнавати різнобарвність та різноманітність нинішнього світу, що є основою для створення власних продуктів творчості. Чим більший пізнавальний інтерес дитини до навколишнього середовища, тим сильніша жага пізнати його, доповнити та удосконалити. Недаремно, вивчаючи біографії творчих, обдарованих, талановитих та геніальних людей, спостерігаємо, що первинним у них є бажання щось змінити, удосконалити. Тому необхідно створити саме таке середовище для дитини, в якому вона захоче творити.

Школярі повсякчас використовують різні гаджети, які необхідно трансформувати в ефективний засіб для формування творчості. Пропонуючи дітям використовувати їх як пошукову систему, ознайомлюючи з різними програмами, які розвивають естетичне сприйняття дитини, зацікавлюють своїм змістом, тим самим формують пізнавальний інтерес школяра, скеровуємо його до розв'язання поставлених проблем, надаємо можливість знайти незвичайні шляхи їх вирішення. Застосування гаджетів не тільки збагачує навчальний процес, а й відіграє неocenену роль у тому, що школярі побачать у них незамінного помічника у навчанні, який допомагає пізнавати світ, мислити та творити.

Розглядаючи психолого-педагогічні умови, від яких залежить ефективність навчання як цілісного творчого процесу, акцентуємо увагу на працях О.Я. Митника. Відповідно до поглядів ученого основними з них є:

1. Орієнтація навчально-виховного процесу на суб'єктну парадигму освіти, в якій наголошується на цінності індивідуальності, самотності кожної дитини, її життєвого досвіду.

2. Реалізація проблемного навчання як механізму для розгортання ситуації розмірковування – ситуації пошуку, допитливості, сумнівів, що сприяє творчій самореалізації.

3. Стимулювання інтелектуальної активності учнів [9, с. 55–56].

4. Застосування інтерактивних методів та форм навчання, впровадження завдань, спрямованих на розвиток поняттєвого, творчого

та дивергентного мислення й мовлення учнів. До таких методів належать: метод образного бачення, «мозкова атака», проблемно-пошуковий діалог, метод інверсії, емпатії, інциденту, дидактична гра, метод синектики тощо [6, с. 33–34].

Н. О. Ветлугіна, А. Ф. Єсаулов, Т. В. Кудрявцев, В. О. Моляко наголошують на необхідності систематичного використання у процесі навчання творчих завдань. Вони спрямовані на розвиток творчого мислення дитини, поєднують у собі активність та самостійність, якою у навчально-виховному процесі керує вчитель [1, с. 63].

Вагома роль у дослідженні процесу формування творчої особистості молодшого школяра належить видатному педагогу В. О. Сухомлинському. Серед основних умов, які впливають на формування творчої особистості школяра, він виокремив:

- творчу діяльність учителя (бажання створювати нові, цікаві для дітей завдання, реалізовувати навчання на дослідницькій основі, здійснювати проектну діяльність, уміння орієнтуватися в різноманітті методів та форм роботи, що сприятиме формуванню творчої особистості молодшого школяра);

- взаємозв'язок між розумовою і фізичною творчою працею (застосування у навчально-виховному процесі думки, що має вираження у фізичній праці, створенні нового продукту);

- атмосфера емоційного комфорту (найголовніше для дитини – це віра в її сили, справедливе оцінювання її досягнень, підтримка у її починаннях тощо) [2, с. 17].

Формування творчої особистості школяра можливе як за умови врахування індивідуальних особливостей дитини, так і з врахуванням середовища, в якому вона постійно перебуває. Його створює вчитель та батьки, тому необхідним є встановлення довірливих відносин між учителем та учнем, щоб у процесі навчання дитина не боялася висловлювати власну точку зору, ділитися нею, була впевнена в тому, що її зрозуміють, допоможуть і підтримають [8, с. 14].

На необхідності застосування індивідуального підходу задля розвитку творчої особистості наголошують вітчизняні науковці Т. О. Близнюк, І. І. Демченко, М. О. Пічкур та ін. Під час навчання на основі зазначеного підходу необхідно стимулювати емоційно-почуттєву сферу особистості, створювати ситуації успіху, позитивний психологічний мікроклімат, мотивувати учнів та спрямовувати на самовираження особистості в будь-якій діяльності [3, с. 107]. Серед методів та прийомів, які спрямовані на мотивацію учнів, є: ігрові, заохочення, позитивної підтримки, вільного вибору, емоційно-позитивних переживань тощо [3, с. 127].

Розкриваючи значення проблемно-пошукового діалогу для розвитку творчого мислення й мовлення дитини, О. Я. Митник звертає увагу на те, що в основі продукування проблемно-пошукового діалогу на уроці є використання логічних та риторичних методів переконання [9, с. 65]. До логічних методів переконання належать: метод дедукції, індукції, проблемне викладення, аналогії, що активізують мислення дитини, сприяють розвитку творчості. До риторичних методів переконання належать: фундаментальний (пряме

порівняння, використання цифр, фактів), метод образного бачення (емоційно-образне сприйняття цілісності об'єкта, що вивчається), суперечностей (аргументація власних суджень на основі виявлених суперечностей співрозмовника), «проміжний висновок» (у процесі висвітлення матеріалу уроку вчитель робить проміжні висновки, основані на аргументах, що в кінцевому підсумку є уособленням загального висновку), метод «так..., але» (метод дозволяє розглянути різні аспекти рішення, надає можливість погодитися зі співрозмовником і висловити своє припущення з висвітленого питання, використовуючи сполучник «але») та інші.

Зважаючи на викладене вище, наголошуємо на тому, що першочерговими умовами формування творчої особистості є створення ситуації успіху та мотивація молодших школярів у процесі навчання. Домінантна роль у створенні спеціального, творчого середовища належить учителю – творчому, толерантному, креативному, енергійному, мобільному, компетентному та висококультурному. Він має бути не лише транслятором знань, а й фасилітатором у здобутті нових умінь, продукуванні нових ідей. Педагог має скеровувати дитину до роздумів, плекати бажання творити, підбирати творчі вправи, завдання, використовувати різні методи, форми, засоби навчання для розвитку фантазії, уяви у дітей.

У процесі формування творчої особистості варто залучати школяра до позакласної та позашкільної роботи. Гуртки, олімпіади, конкурси, тематичні заходи, різні вечори допоможуть учневі знайти те, що подобається, та виявити свої творчі здібності.

На формування творчої особистості впливають міжособистісні стосунки батьків із дитиною. Адже сім'я є первинним середовищем, в якому розвивається дитина, вона відіграє провідну роль у формуванні творчої особистості. Від того, наскільки батьки вміють підтримати, допомогти, змотивувати дитину, формувати у неї самостійність, цілеспрямованість, працелюбність, залежить прояв творчої активності дитини. Викор-

истання батьками діалогічного спілкування, демократичного стилю виховання сприяє розвитку творчого мислення дитини.

Творче мислення є невід'ємною складовою творчої особистості. Продуктом такого мислення є відкриття, винахід чи художній образ (здебільшого на суб'єктивному рівні). Як зазначає О. Я. Митник, характерними ознаками творчого мислення школяра є «широта охоплення проблеми, що розглядається, гнучкість, критичність, швидкість, актуалізація потрібних знань, розвинута інтуїція, вміння вирішувати завдання в умовах неповної інформації» [7, с. 24]. Розвиток творчості дитини безпосередньо пов'язаний з її мисленням – від того, як вона мислить, залежить її творча активність.

У педагогіці виділяють три основні підходи до організації навчально-виховного процесу, які орієнтовані на розвиток:

– діяльнісної сфери особистості, тобто оволодіння учнями різноманітними способами творчої діяльності;

– когнітивного мислення (самостійність у здобутті наукових знань про світ);

– афективної сфери особистості, тобто здатності відчувати, співпереживати, емоційно реагувати [10]. Зазначене підкреслює важливість практичних завдань, інтерактивних методів та форм роботи, інформаційних технологій, що спрямовані на формування праксеологічно зорієнтованої, творчої, самостійної, критично мислячої, висококультурної, толерантної, моральної, творчої особистості молодшого школяра.

**Висновки і пропозиції.** Використання вище окреслених умов сприятиме формуванню творчої особистості. Однак не варто забувати, що успішність учня не може залежати лише від учителя, тому необхідно проводити інформаційні бесіди з батьками, що сприятиме ефективності навчально-виховного процесу. Єдність поглядів та роботи вчителя і батьків допоможе сформувати нову генерацію учнів – творчих, креативних, кмітливих, гармонійно розвинених, культурних і високоморальних.

## Список літератури:

1. Біла І. М. Психологія дитячої творчості / І. М. Біла. – К.: Фенікс, 2014. – 200 с.
2. Бондаренко Г. Л. Формування творчої особистості школяра в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / Г. Л. Бондаренко // Початкова освіта. – 2013. – № 38–39. – С. 17–24.
3. Демченко І. І. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва: монографія / І. І. Демченко, М. О. Пічкур, Т. О. Близнюк. – К.: Омід, 2009. – 218 с.
4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Митник О. Я. Дидактико-методичне забезпечення творчого навчально-виховного процесу у ЗНЗ [Електронний ресурс] / О. Я. Митник. – Режим доступу: [http://www.school304.com.ua/?page=708#.VyY\\_nVTr2Ak](http://www.school304.com.ua/?page=708#.VyY_nVTr2Ak)
6. Митник О. Я. Психолого-педагогічні умови побудови творчого навчально-виховного процесу на уроці / О. Я. Митник // Рідна школа. – 2013. – № 6 (червень). – С. 31–35.
7. Митник О. Я. Як навчити дитину мистецтва мислення. Педагогічна психологія: навч. посібник / О. Я. Митник. – К.: Початкова школа, 2006. – 104 с.
8. Митник О. Я. Теоретико-методологічні засади побудови навчання у ЗНЗ як цілісного творчого процесу / О. Я. Митник // Рідна школа. – 2012. – № 10 (жовтень). – С. 13–17.
9. Навчання в початковій школі як цілісний творчий процес: теорія і практика / за ред. В. І. Бондаря, упорядкував О. Я. Митника. – К.: Початкова школа, 2011. – 384 с.
10. Освітні технології: навч.-метод. посібник / О. М. Пехота [та ін.]; ред. О. М. Пехота. – К.: А.С.К., 2003. – 255 с.
11. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості: підручник / С. О. Сисоева. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
12. Туриніна О. Л. Психологія творчості: навч. посібник / О. Л. Туриніна. – К.: МАУП, 2007. – 160 с.

**Синельникова Н.О.**

Киевский университет имени Б.Д. Гринченка

## **ДОМИНАНТНЫЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА**

### **Аннотация**

В статье проанализированы условия формирования творческой личности младшего школьника, выделенные разными учеными, в современных реалиях реформирования образования. Определено значение творческого мышления в процессе формирования личности. Акцентировано внимание на семье и школе как движущих факторах жизнотворчества ребенка. Проведенный анализ литературных источников свидетельствует о доминантном влиянии среды на исследуемую проблему.

**Ключевые слова:** творчество, творческая личность, творческое мышление, условия, интерактивные методы и формы работы, младший школьник.

**Sinelnikova N.O.**

Borys Grinchenko Kyiv University

## **DOMINANT CONDITIONS OF THE FORMATION OF A CREATIVE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN**

### **Summary**

The article analyzes the conditions of formation of the creative personality as seen by various scholars in current situation of education reform. The value of creative thinking in the process of developing a creative personality is determined. The article focuses on the family and the school as crucial factors fostering child's creativity. The analysis of relevant publications proves that environment has a dominant influence on the topic of study.

**Keywords:** creativity, creative personality, creative thinking, conditions, interactive methods and forms of work, primary school children.